

використовували для цієї мети свої землі, які не могли обробляти.

Перше стадо тонкорунних мериносових овець було завезено в 1803 р. у Таврійській губернії, потім у 1804 р. був створений вівчарний „завод” неподалік від Одеси. У наступні роки уряд роздавав землі на півдні України бажаючим розводити стада тонкорунних овець. 12 січня 1804 р. були видані спеціальні правила про розподіл у південних губерніях пустуючих казенних земель для створення вівчарних „заводів” [11, 50]. Мериносове вівчарство поширилося у Південній Україні, а також у Бессарабії, на Лівобережній і Правобережній Україні, у деяких інших районах Російської імперії [17, 45]. У 1812 р. у Російській імперії нараховувалося до 150 тис. мериносів [18, 113]; на початку 30-х років XIX ст. в одній Харківській губернії їх було понад 250 тис., а в Катеринославській – понад 200 тис. У 1823 р. у великих господарствах Херсонської і Катеринославської губерній нараховувалося 314,3 тис. овець-мериносів, а у 1848 р. – уже майже 2 млн. Отже, за 25 років кількість овець збільшилася у 6 разів. На 40-і рр. XIX ст. у Південній Україні нараховувалося до 7 млн. голів овець, з них половина мериносових [7, 544]. У 1850 р. в Україні було 9965 тис. голів овець, з них тонкорунних – 4514 тис. [8, 65].

Вовна як важливий предмет вивозу за кордон мала збут і на внутрішньому ринку. Деякі великі поміщики будували свої фабрики з переробки вовни і виготовлення сукна, яке постачали переважно для потреб армії. На розвиненому вівчарстві базувалася українська текстильна промисловість, яка в першій половині XIX ст. ще мала доволі значні розміри. Наприклад, на Полтавщині в 1846 р. нараховувалося 18 фабрик, де виготовляли сукно зі звичайної і тонкорунної вовни на суму понад 315 тис. крб. [19, 335]. Отже, підросійська Україна на середину XIX ст. стала основним центром тонкорунного вівчарства Російської імперії.

Таким чином, розвиток сільського господарства в Наддніпрянській Україні в 40-50-х рр. XIX ст. виявлявся передусім у зростанні окремих галузей і в освоєнні цілих земель. Особливо інтенсивний розвиток отримали такі галузі господарства, як тонкорунне вівчарство, вирощування цукрових буряків і хліба. Наддніпрянщина на середину XIX ст. стала великим експортером пшениці і, поряд з центрально-чорноземними губерніями Росії, головною житницею Російської імперії.

Ця проблематика має подальші перспективи щодо дослідження інших галузей сільського господарства, а також методів обробітку ґрунтів в українських губерніях.

1. Воблий К. Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості. – Т.І. – К., 1928.
2. Журнал Министерства Государственных Имуществ. – 1844. – Кн.ХІ.
3. Труды Полтавской ученой архивной комиссии. – Вып.3. – 1907.
4. Гуржій І. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні. – К., 1962.
5. Зябловский Е. Землеописание Российской империи для всех состояний. – СПб., 1810. – Ч.ІІ.
6. Енциклопедія Українознавства в двох томах під головною ред. проф. В.Кубійовича. – Т.І/ІІІ. – Мюнхен – Нью-Йорк, 1949.
7. Лященко П.И. История народного хозяйства СССР.

- Т.І. – М., 1950.
8. Гуржій І.О. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст. – К., 1954.
9. Голобуцький В.О. Економічна історія Української РСР: Дожовтневий період. – К., 1970.
10. Скальковский А.А. Опыт статистического описания Новороссийского края. – СПб., 1853. – Т.ІІ.
11. Див.: Обзор действий Департамента сельского хозяйства и очерк состояния главных отраслей сельской промышленности в России в течение 10 лет, с 1844 по 1854 год. – СПб., 1855. – Ч.І.
12. Тенгоборский Л.В. О производительных силах России. – Т.І. – М., 1854.
13. Вильсон И. Объяснения к хозяйственно-статистическому атласу Европейской России. – СПб., 1857.
14. Воблий К. Опыт истории свеклосахарной промышленности в СССР. – М., 1929.
15. Тенгоборский Л.В. О производительных силах России. – Т.ІІ. – М., 1855.
16. Дружинина Е. Северное Причерноморье 1775-1780 гг. – М., 1959.
17. Зябловский Е. Российская статистика. – СПб., 1832. – Ч.ІІ.
18. Андросов В. Хозяйственная статистика России. – М., 1827.
19. Арандаренко Н. Записки о Полтавской губернии. – Полтава, 1848. – Т.ІІ.

Н.В.Венгер

ФОРМУВАННЯ ТОРГОВЕЛЬНО-ПРОМИСЛОВОЇ ЕЛІТИ НА ТЕРИТОРІЇ АГРАРНИХ МЕНОНІТСЬКИХ КОЛОНІЙ ПІВДНЯ УКРАЇНИ (ПЕРША ПОЛОВИНА XIX ст.)

Вивчення менонітського підприємництва як активного компонента південноросійського регіонального варіанта підприємництва, призвело до появи чималої кількості робіт, які мають переважно конкретно-історичний характер [1]. Як свідчить аналіз сучасних досліджень, кількісні характеристики не є достатніми для розуміння такого комплексного і складного явища, яким було менонітське підприємництво. Наше уявлення про особливості економічного розвитку поселень буде неповним без уваги до соціальних процесів, які саме призвели до формування на теренах аграрних поселень досить численної групи підприємців, визнаної не лише у спільноті менонітських поселень, але й за її межами. Процеси соціальної трансформації менонітських колоній знайшли деяке відображення в роботах сучасних дослідників. Насамперед варто згадати публікації новозеландського історика Дж. Юррі [2]. Однак його наукові спостереження торкаються переважно періоду другої половини XIX століття – періоду „високого” розвитку менонітської промисловості. Оскільки формування торговельно-промислової еліти другої половини XIX століття було лише продовженням більш ранніх процесів, його вивчення є неможливим без історичного екскурсу до попередньої епохи. Отже, метою статті є дослідження соціальних процесів, які спричинили виникнення підприємництва на території аграрних менонітських колоній у першій половині XIX ст. та супроводжували перші кроки його розвитку.

Процес формування підприємницької еліти ініціювався самим ходом економічного розвитку колоній та визначався його особливостями. Вирішальними при цьому стали такі чинники: 1) правове забезпечення процесу; 2) особливі економічні умови, що сприяли розвитку підприємницької діяльності всередині замкнутого соціуму; 3) наявність первинного капіталу; 4) формування особливого ставлення з боку членів конгрегації щодо представників нової соціальної групи.

Розвиток підприємництва на території поселень визначався двома видами законодавств: колонізаційного та промислового. Перші документи колонізацій, «Маніфест» Катерини II (1863 р.) і Олександра I (1804 р.), здійснили «запуск» процесів підприємництва на території колоній, дозволивши переселенцям займатися іншими, крім землеробства, заняттями: засновувати фабрики, записуватися в купецтво, цехи [3, 312 – 314]. Затверджені «Маніфестом» Олександра I нові правила колонізації різко обмежили контингент переселенців, надаючи можливості еміграції лише для економічно благополучних категорій, заможних і сімейних господарів, що займалися землеробством і сільським ремеслом. Це, безумовно, відіграло позитивну роль у формуванні соціальної й економічної бази підприємництва [4, 137 – 140].

На заохочення різних видів підприємництва була спрямована діяльність «Опікунської над іноземними поселеннями контори», заснованої 1800 р. До її компетенції належало залучення колоністів і менонітів до утворення полотняних, суконних, шкіряних й інших фабрик [5, 144]. Рішення тактичних і конкретних ситуативних економічних проблем, що виникали в колоніях, було завданням органів, які регулювали процеси колонізації, і перш за все Міністерства Внутрішніх Справ, а з 1838 р. – Міністерства Державного Майна. Спільна діяльність Міністра Внутрішніх справ, графа В. Кочубея, С.Х. Контеніуса і Дюка де Ришельє забезпечувала швидке і максимально ефективне рішення по кожному з питань, що виникали. Так, в 1812 р. був прийнятий закон, який остаточно легітимізував підприємницьку діяльність колоністів за територією колоній, а також дозволив їм переходити в інше, наприклад, купецьке звання або залишатися за їхнім бажанням у званні колоністів, виконуючи всі повинності [6, 3]. У 1816 р. спільними зусиллями було розроблено правила обкладання для ремісників, що побажали вибрати ремесло як основне джерело свого прибутку.

У подальший період статусу німецьких колоністів торкалися закони, прийняті Сенатом в 1817, 1833-1849 рр., на основі яких в 1857 р. було складене своєрідне зведення законів – «Статут про колонії іноземців в Російській імперії» [7, 3 – 98]. Він визначав повноправне місце колоністів у процесі капіталістичного розвитку країни, дозволяв вільно переходити в інші звання, придбати будь-яку приватну власність. Ці положення відкривали необмежений простір для використання первинних капіталів, накопичених підприємцями-колоністами за попередній період.

Регулювання підприємництва на території менонітських колоній здійснювалося також і промисловим законодавством. До початку XIX ст. у

Росії вже були сформовані мінімальні юридичні норми промислового законодавства. Прийнято такі закони: «Міське обкладання» (1785), «Статут про ціни» (1799), «Статут про банкрутство» (1800), а в 1807 р. з'явився Маніфест Олександра I «Про даровані купецтву нові вигоди, відмінності, переваги і нові засоби щодо поширення та посилення торгових підприємств» [8, 971 – 978]. У 1824 р. були прийняті «Додаткові постанови про устрій гільдій і про торгівлю інших станів», що регулювали права, обов'язки з торгівлі і промислів окремих станових груп, іноземних торговців, міжстанові переходи [9, 588 – 612]. Оскільки важливою особливістю промислового законодавства Росії була його станова структура, колоністи законодавчо зараховувалися до тих категорій, яким було дозволено займатися підприємництвом.

Під час економічного розвитку менонітських поселень у першій половині XIX ст. визначилися два головні види підприємницької діяльності: виробнича (ремісничка і промислова) та торгова.

Вже в перші роки здійснення колонізаційного експерименту на території поселень з'явилися перші ремісничі майстерні й стаціонарні торгові лавки. Незважаючи на те, що сама колонізація спочатку замислювалася як аграрна, в кожній групі переселенців налічувалася велика кількість представників ремісничих професій. Наприклад, аналіз складу 3-ої партії емігрантів за 1787 р. свідчить про те, що більшість переселенців володіла ремісничими спеціальностями (69 ремісників і 48 землеробів) [10, 169 – 172]. Хоча органи колонізації всіляко стимулювали і підтримували землеробський характер колоній, а ремісничу діяльність деякий час вважали лише підтримкою сімейного бюджету, вже в 1808 р. відсоток ремісничих господарств був досить високим: у Хортицьких колоніях він становив 26%, Молочанському менонітському окрузі – 20%, Молочанському колоністському окрузі – 13%, Кримських колоніях – 57% [11, 102 – 132].

Підприємницька діяльність на території менонітських поселень стимулювалася особливою системою спадкоємства, а також прискореним демографічним зростанням населення, коли розмір запасних земель не міг задовольнити всіх охочих. У 40-х рр. XIX ст. кількість господарств, що мали пряме відношення до виробничої діяльності, на території Хортицьких колоній зросла до 48%, на Молочній – 25%, на території Кримських колоній – 20%. За даними 1841 р., на Хортиці діяли 4 олійниці, 52 млини, 5 крупорушок [12, 11]. У 1850-х рр. на Молочній, за даними Канцелярії Таврійського губернатора, налічувалося 28 олійниць, 41 млин, 4 крупорушки, 1 винокурня, 1 суконний, 26 цегляних, 8 черепичних, 2 пивоварні, 4 оцтові заводи [13, 83 – 97].

Вже в першій половині XIX ст. достатньо високого розвитку на території поселень досягла торгівля. Початком торгового підприємництва можна вважати 1806 р., коли менонітами з с. Хортиці Р. Вільямсом, Р. Диким, П. Мантлером, В. Мартенсом було збудовано на Кичкаській верфі судно й здійснено першу торгову експедицію до Чорного моря [14, 8 зв., 156]. Відомості про початок стаціонарної торгівлі датуються 1811 р. Саме тоді житель селища Шенвізе Герцен заснував на Молочній торгову лавку [15, 16]. У 1862 р. в Молочанському менонітському окрузі налічувалося 44 стаціонарні торгові лавки різної спеціалізації

(бакалійні, мануфактурні, суконні, тютюнові, торгуючі залізними виробами і лісоматеріалами) [15, 16]. Найкрупніші з них належали Генріху Вільмсу (Гальбштадт), Якобу Тіссену (Шенау), Петру Регіру (Альтонау). На території цих же поселень налічувалось 9 заїжджих дворів, 26 шинків [16, 48 – 49]. За свідченнями органів опіки, у Хортицькому колоністському окрузі нараховували 12 торгових лавок [17, 33 – 45].

Однією з вирішальних проблем при утворенні приватних підприємств стало питання про стартовий капітал. Частим джерелом при цьому були особисті накопичення, привезені переселенцями до Росії. У “Маніфесті” 1863 р. колоністам було дозволено ввезти в Росію товарів на суму до 300 крб. для їх подальшої реалізації на місцевих ринках [3, 312 – 314]. “Маніфест” Олександра I забезпечив переселення більш заможних груп емігрантів, які також прибули до Росії з капіталами. У 1804 р. колезький радник Л. Трефурт, повідомляючи про виїзд з Данцига 50-ти сімей, зазначав, що 10 із них у декларації заявляли про порівняно велику суму грошей, яку вони мали намір ввезти до Росії (більше 1000 крб. на родину) [18, 144 – 148]. Як первинний капітал також міг бути використаний спадок, отриманий колоністами після смерті закордонних родичів. Матеріали Опікунської контори рясніють подібними відомостями. Таким джерелом частково скористався, наприклад, Йоган Тіссен, створюючи свій перший млин у Катеринославі [19, 73]. Іншим шляхом отримання коштів була позика. Можливість її надання також декларувалася «Маніфестом» 1763 р. Законодавча підтримка отримання позики з’явилася у 1807 р., це були високо конфірмовані правила «Про взаємообразну видачу фабрикантам, заводчикам і ремісникам позики з капіталу для заохочення промисловості» [20, 17]. Достатньо поширеним і традиційним для менонітов засобом розширення фінансових можливостей були вигідні династичні шлюби.

Заохочувальним було ставлення общинників до підприємницької діяльності. Ще серед перших прихильників Менно Симонса була чимала кількість представників ремісничих професій. Те, що створення менонітських общин планувалося в Росії як землеробських, позначалося на етиці власності. Найважливішим показником добробуту меноніта тривалий час був розмір земельного наділу. Однак, як свідчить представлений вище соціальний аналіз, більшість общинників мимоволі опинилася в родинних зв’язках із представниками неземлеробських професій.

Практика накопичення капіталу не суперечила етиці власності менонітського віровчення. У центрі віровчення Менно Симонса лежала ідея про общину, якій підкорялося все, чим володіли віряни: час, гроші, здібності, фізична й духовна праця. В общині істинних християн не було місця грішникам, скнарам і лихварям. Проте сам факт використання грошей і торгівлі не заперечувався. Товарно-грошові відносини не допускалися лише з відлученими. Характерно, що навіть у початковий період формування менонітського віровчення в ньому не було вимоги про перерозподіл матеріальної власності. Заперечуючи будь-яке насильство, меноніти відкидали перерозподіл як акт, неминуче з ним зв’язаний [21, 67].

Вже у середині сторіччя виявилася найважливіша соціальна “представницька” функція підприємництва. Створені в Росії масиви менонітських поселень, засновані на іншому економічному устрої, сформували своєрідну мікрозону, що розвивалася за особливими законами (от чому така важлива була регулювальна діяльність Опікунської контори). Це визначало деяку замкнутість регіону, ускладнювало процеси інтеграції мікрополя в загальну економічну макросистему. Каталізатором процесів взаємної інтеграції, які на початковому етапі прийняли форму міжнаціонального інтелектуального обміну, було підприємництво. Підприємці здійснювали роль представництва шляхом інформування навколишнього населення про новини і винаходи, спосіб життя усередині поселень. Для жителів самих колоній вони також підіймали завісу в новий світ, вони першими здобули досвід його пізнання і співпраці з ним, відмовляючись від примітивного егоцентризму, властивого меннонітам як замкнутому релігійному руху.

Таким чином, до середини XIX сторіччя на території менонітських колоній півдня України виділилася специфічна соціальна група, основним засобом отримання прибутків якої була підприємницька діяльність (виробнича або торгово-посередницька). Виробниче підприємництво було представлене ремісниками і власниками перших фабричних підприємств (за неповними даними, до таких на Молочній можна було зарахувати 50 фабрикантів і 408 ремісників) [13, 83 – 97]. До середини XIX ст. на території поселень сформувалися і перші підприємницькі династії. Вони, як правило, з’являлися в тих галузях, де необхідно було забезпечити спадкоємність в управлінні крупними підприємствами: борошномельному та великому фабричному виробництві. Серед перших борошномельних династій були Нібури (Хортицькі поселення – Яків, Абрам, Герман Нібури) і Тіссени (Катеринослав – Генріх старший, Генріх молодший, Йоган Тіссени) [22, 314 – 317]. Найбільшу суконну фабрику, засновану в 1815 р. у Гальбштадті Й. Класеном і Фейном, успадкували брати Тевси (Генріх, Берг та Йоган) [13, 83 – 97]. На цьому етапі накопичення засобів не забезпечувало успішного продовження раніше вибраного напрямку в бізнесі, бо династичні ланцюги часто уривалися спадкоємцями. Діючи згідно з прийнятими в менонітів стереотипами, велика кількість спадкоємців використовувала накопичення для придбання земельного наділу або в пошуках більших прибутків змінювали напрям підприємницької діяльності. Прикладом цього може слугувати історія сім’ї Вільмсів із Гальбштадту. Батько, Гейнріх Вільмс, був щасливим торговцем, який володів найкрупнішим на Молочній магазином з обігом 28 тис. крб. Його син, Яків Вільмс, використав успадковані гроші для купівлі млинів. У 1912 р. він був главою найбільшої акціонерної компанії «Вільмс і К» [16, 48 – 49].

Таким чином, розвиток підприємницької діяльності і товарно-грошових відносин був найважливішою особливістю економічної зони, що виникла на територіях поселень. Підприємницька діяльність позитивно вплинула на економіку колоній, перетворивши їх на розвинений у промисловому плані регіон. Починаючи колонізаційний

О. А. Бундак

ЛІСОВІ ПРОМИСЛИ СЕЛЯНСТВА ВОЛИНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

експеримент, царський уряд навряд чи замислювався над глибиною експерименту і його сутністю, яка спочатку зводилася лише до процесу освоєння й інтеграції нових земель. Насправді змістом цієї програми став досвід із комплексного використання нових для Росії економічних методів і відносин на достатньо великих територіальних масивах. Коли після 1861 р. Росія вступила на шлях цілеспрямованого капіталістичного розвитку, перейнявши досвід розвинених промислових держав, уряд, схоже, навіть не замислювався над тим, що на території власної країни, в окремо взятих колоніях, вже впродовж півстоліття успішно проводився експеримент зі ствердження ринкових форм економіки, який приніс позитивні результати.

1. Венгер Н. Менонітське підприємництво і розвиток машинобудування на Півдні України (30-ті рр. XIX стол. – 1914 р.) // *Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць*. – Вип. 16. – К., 2004; Малиновский Л.В. *Экономическое и социальное развитие колонистской деревни в Южной России в первой половине XIX века* // *Исторические записки*. – 1983. – Том 109; Романюк М. *Борошноземельна промисловість у менонітських колоніях півдня України (кінець XVIII – XX ст.)* // *Державна етнонаціональна політика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України*. – Запоріжжя, 2003.
2. Urry J. *Menonite economic development in the Russia mirror* // *Menonites in Russia*. – Winnipeg, 1989; Urry J. *Prolegomena to the study of Menonite society in Russia, 1880-1914* // *Journal Menonite Studies*. – 1990. – № 8.
3. *Полное Собрание Законов Российской Империи* (Далі – ПСЗРИ) – Собрание I. – Т. XVI.
4. ПСЗРИ. – Собрание I. – Т. 28.
5. ПСЗРИ. – Собрание I. – Т. 26.
6. *Державний архів Одеської області* (далі – ДАОО) – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 1892.
7. *Устав о колониях иностранцев в Российской империи*. – СПб., 1957.
8. ПСЗРИ. – Собрание I. – Т. 27.
9. ПСЗРИ. – Собрание I. – Т. 39.
10. *Державний архів Дніпропетровської області* (далі – ДАДО). – Ф. 134. – Оп. 1. – Спр. 8.
11. ДАДО. – Ф. 134. – Оп. 1. – Спр. 175.
12. ДАДО. – Ф. 134. Оп. 1. – Спр. 875.
13. *Центральний Державний Архів Республіки Крим* (далі – ЦДАРК). – Ф. 26. – Оп. 1. Спр. 2221.
14. ДАДО. – Ф. 134. – Оп. 1. – Спр. 151.
15. ДАДО. – Ф. 134. – Оп. 1. – Спр. 293.
16. ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 4. – Спр. 18925.
17. *Статистические сведения о населённых местах Екатеринославской губернии за 1862 г.* – Екатеринослав, 1863.
18. ДАДО. – Ф. 134. – Оп. 1. – Спр. 98.
19. ДАДО. – Ф. 134. – Оп. 1. – Спр. 125.
20. ДАДО. – Ф. 134. – Оп. 1. – Спр. 167.
21. Брандсма Ян Дюке. *Менно Симонс из Витмарзума*. – Караганда, 1997.
22. Epp D. *The emergence of German industry in South Russia* // *Menonite Quarterly Review*. – 1981. – № 51.

Волинь належить до тих губерній, де половина всієї земельної площі зайнята лісами і багата на дикоростучі лікарські трави: білокопитник, чорну білину, бедринець, горицвіт, звичайну та аптечну душицю, звіробій, золототисячник, коровник, придорожний молочай, гостре молодило, кульбабу. За те, щоб збирати лісову продукцію, селяни змушені були відробити власникові один день за бересть (березову кору), день – за рижики (гриби), опеньки, за конвалії. Інколи за право користування лісом призначалися додатково, понад панщину, будівельні дні (Іскоростиський маєток Овруцького повіту). Звичайно, це залежало від волі та бажання власників: у деяких маєтках селяни відробляли один-два дні в тиждень за користування лісовими угіддями [1, 15 – 16].

Селяни збирали у великій кількості горіхи та жолуді, використовуючи останні як корм для свиней. Чорницю й журавлину часто вивозили на великі губернські ярмарки, а також за її межі, де обмінювали на сіль. Для приготування квасу та вітамінізованих напоїв використовували малину, калину, ожину.

Особливе місце належало збиранню грибів: маслят, бабок-сироїжок, лисичок, які селяни використовували для власного вжитку і вивозили на ринок. Найкращими вважались білі гриби (боровики), які здебільшого сушили в печах для зимової пори. Практикувалося соління грибів у діжках та кадубах.

Лісовими промислами селяни займалися у вільний від землеробства час. Найпоширеніші з них – заготівля лісоматеріалів, вигонка смоли та дьогтю, виготовлення поташу. Процес заготівлі лісоматеріалів складався з кількох етапів: вирубки лісу, його обробки і транспортування (інколи обробка здійснювалась в лісопилних майстернях).

Звичайно, вирубка лісу проводилася у приватних володіннях залежними селянами за рахунок відпрацювання панщини. Традиційними знаряддями праці на лісорозробках були сокира, дворучна пилка, дерев'яні чи металеві лопи. Через великий попит на дерево та у зв'язку з високими прибутками від його продажу магнати та царський уряд практично не контролювали масове винищення лісів. Торгівлі лісом сприяла можливість вигідно транспортувати лісоматеріали без використання тягової сили – сплавити їх річками. На невеликих річках колоди скріплювалися по декілька штук у невеликі плоти. Для сплаву використовували річки Прип'ять, Стир, Турію, Горинь, Стохід, Случ, Західний Буг та їхні притоки [2, 75]. У 1850-х рр. річками Стир, Горинь, Случ, Ікву було сплавлено 1843 плотів на суму 442442 крб. [3, 52]. По річці Турія Ковельського повіту в 1856 р. прийшло 200 плотів, у 1857 р. – 230, на суму 46000 крб. сріблом [4, 8].

Магнатський ліс, соснові та дубові колоди сплавливались із Волинської і Київської губерній річками до Риги, а також до пруських портів Мемель і Данцінг [5, 164]. Прибутковість цього промислу була незаперечною, тому спостерігався процес неконтрольованого знищення лісових масивів,